

**Mecûsî Teolojisinde Aracı Varlıklar Olarak Ameşa Spentalar: İşlevsel Özellikleri
ve Ontolojik Konumu**

*The Amesha Spentas as Intermediary Beings in the Zoroastrian Theology: Their
Functions and Ontological Status*

Adnan GÜNEŞ

Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami Araştırmalar Enstitüsü,
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

PhD Student, Ankara Social Sciences University, Institute of Islamic Studies,
Department of Philosophy and Religious Studies, Ankara, Türkiye

e-posta: adnangns82@gmail.com

Orcid: 0000-0001-8888-5111

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15.01.2026

Kabul Tarihi / Date Accepted: 18.06.2026

Yayın Tarihi / Date Published: 28.06.2026

Atıf / Citation: Güneş, Adnan “Mecûsî Teolojisinde Aracı Varlıklar Olarak Ameşa Spentalar: İşlevsel Özellikleri ve Ontolojik Konumu”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (Haziran 2026), 336-354. DOI: 10.34085/buifd.1864519

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. **Plagiarism:** This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected. web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buifd>

Öz

Çoğu dinî gelenekte, Sami dinlerdeki melek tasavvuruyla örtüşen özellik ve işlevlere sahip olan ve meleklerle önemli ölçüde benzerlik gösteren aracı varlıklar bulunmaktadır. Nitekim bu dinî geleneklerde söz konusu aracı varlıkların Tanrı adına maddi ve manevi âlemde tasarrufla bulunduklarına; elçilik, rehberlik ve koruyuculuk gibi görevleri yerine getirdiklerine inanılmaktadır. Benzer biçimde Mecûsî/Zerdüşti teolojide Tanrı Ahura Mazda'ya en yakın ilahî-soyut varlıklar olarak tasavvur edilen Ameşa Spentalar, aracı varlık statüsünde değerlendirilmektedir. Mecûsî geleneğinde altı varlıktan oluşan Ameşa Spentalar'ın hem maddi hem manevi âlemde aracılık yaptığına, bunun yanı sıra kötülüğe karşı kozmik düzeni, doğru inancı, insanı, hayvanları, tabiatı koruma ve tanrısal egemenliği tesis etme gibi farklı görevleri olduğuna ve her birinin tanrısal bir niteliği sembolize ettiğine inanılmaktadır. Bu makalede Mecûsî kutsal metinleri olan Gatha ve Avesta literatürü temel alınarak Ameşa Spentalar'ın ontolojik statüsü incelenecektir. Bu çerçevede öncelikle Ameşa Spentalar'ın yalnızca Tanrı'nın nitelikleri mi yoksa ona itaat eden ve onun tarafından yaratılan soyut ilahî varlıklar mı oldukları tespit edilecektir. Ardından Ameşa Spentalar'ın Mecûsî teolojideki ontolojik statüsünü ve işlevlerini dikkate alarak 'melekvârî-aracı varlık' kavramsallaştırmasının imkân ve sınırları tartışmaya açılacaktır. Bu ölçütler ışığında makalenin amacı, Ameşa Spentalar'ı Sami geleneğinin melek şablonuna oturtup özdeşlik kurmak değil; sadece Ameşa Spentalar'ın aracı-koruyucu varlık konumunda olduklarını açıklamak ve anlaşılır kılmak adına melek tasavvuruyla olan benzerliklere dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Mecûsî/Zerdüşti Teoloji, Tanrı Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, Aracı Varlık, Melek.

Abstract

In most religious traditions, there exist intermediary beings whose characteristic and functions correspond to the angelic conception found in the Semitic religions and who bear significant resemblance to angels. Indeed, in these religious traditions, such intermediary beings are believed, carry out dispositions in the material and spiritual realm on behalf of God and that they fulfill duties such as messengership, guidance, and protectorship. Similarly, in Zoroastrian theology, the Amesha Spentas, conceived as divine-abstract beings closest to God Ahura Mazda, are evaluated in the status of intermediary beings. Zoroastrian tradition holds that the Amesha Spentas, consisting of six entities, function as intermediaries in both the material and the spiritual realms. In addition to this mediating role, they are believed to be responsible for upholding cosmic order against evil, safeguarding true belief, protecting humanity, animals, and nature, and establishing divine sovereignty. Each Amesha Spenta is understood to symbolize a distinct divine attribute. In this article, the ontological status of the Amesha Spentas will be examined on the bases of the Zoroastrian sacred texts the Gathas and the Avestan literature. Within this framework, it will first be ascertained whether Amesha Spentas are merely attributes of God or abstract divine beings who obedient to Him and created by Him. Then, taking into account the ontological status and functions of the Amesha Spentas in Zoroastrian theology, the possibilities and limits of the conceptualization of 'angelic-intermediary being' will be opened to discussion. In the light of these criteria, the aim of the article is not to fit the Amesha Spentas into the angel template of the Semitic tradition and establish an identity between them; but only to draw attention to the similarities with the conception of angels in order to explain and make understandable that the Amesha Spentas are in the position of intermediary-protective beings.

Keywords: Zoroastrian Theology, God Ahura Mazda, Amesha Spentas, Intermediary Being, Angel.

Giriş¹

Tanrı inancına sahip dinî geleneklerde, Yaratıcının insan ve evrenle ilişkisini açıklamada başvurulmuş temel doktrinlerden biri, melek yahut aracı varlık düşüncesidir. Özellikle Sami dinlerde elçiliğin yanı sıra kötülüğe/şeytana karşı insanları korumak ve rehberlik etmek; gökleri, yeri, varlık âlemini ve tabiattaki olayları kontrol etmek; tanrısal iradenin gerçekleşmesini sağlamak gibi işlevler melekler tarafından icra edilmektedir.² Benzer biçimde Mecûsî geleneğinde de Tanrı adına maddi ve manevi âlemde elçilik, yol göstericilik, kötülüğe karşı rehberlik ve koruyuculuk gibi işlevler üstlenen aracı varlık grupları bulunmaktadır. Bu grupların en önemlisi ve yönetici konumunda olanı Ameşa Spentalar'dır.³

Mecûsî geleneğinde aracı varlıklar statüsünde kabul edilen Ameşa Spentalar'ın ontolojik konumu, özellik ve işlevleri dikkate alındığında yalnızca Sami gelenekteki melek tasavvuruna benzeterek izah etmek indirgemeciliğe neden olacaktır. Zira Mecûsî kutsal metinleri, onların meleklerden farklı çok boyutlu bir yapıda olduklarını göstermektedir. Nitekim Ameşa Spentalar, bir yandan Ahura Mazda'nın varlığının birer parçası gibi tanrısal nitelikleri temsil eden soyut ilkeler olarak tanımlanırken; diğer yandan Ahura Mazda'yla aynı arzu ve iradeyi paylaştıkları, kötülükle mücadelede tanrısal niteliklerin kişileşmiş formları olarak

¹ Bu çalışma, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü'nde tamamlanmış olan "Zerdüştilikte Melek İnancı" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Ali Erbaş, *Melekler Âlemi: İlahi Dinlerde Melek İnancı* (İstanbul: Paradoks Yayınları, 2012), 311-319; Ali Erbaş, "Melek", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Nisan 2026).

³ Mecûsî geleneğinde aracı varlık hiyerarşisi; Ameşa Spentalar, Yazatalar/İzedler ve Fravaşiler olma üzere üç gruptan oluşmaktadır. 'Kötülüğe karşı savaşan efendiler' şeklinde nitelenen (Ferheng Mihr, *Felsefe-i Zertoşt* (Tahrân: Neşr-i Câmî, 1374), 24.) Yazataların kötülükle mücadelede Ameşa Spentalar'a yardımcı olmaları için yaratıldığı belirtilmektedir (Yesna16: 5-6). Koruyucu, muhafız anlamına gelen Fravaşiler (Cihāngîr Uşîderî, *Danîšnâme-i Mazdâyesna* (Tahrân: Neşr-i Merkez, 1394), 374.) Avesta'da ruh/urvan ile birlikte insanın manevi yönünü oluşturan beş temel güçten biri olarak kullanılmakta (Yesna 26: 4; Yeştha 13: 149, 155); ayrıca manevi varlık statüsünde değerlendirilen aracı varlıklardan bir grubu da ifade etmektedir (*Yeşthâ I*, çev. İbrâhîm Purdâvûd (Tahrân: İntişârât-i Esâtîr, 1394), 582-583.). Bu bağlamda Fravaşiler kötülükle mücadelede Ameşaların ve Yazataların yardımcıları konumundaki varlıklar olarak tasvir edilmektedir (Yesna 26: 3; Yeştha 13: 82, 85-86). Buna göre Mecûsî geleneğinde aracı varlıkların üç farklı grup olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar arasındaki hiyerarşi ise Tanrı Ahura Mazda'ya yakınlık derecesi ve üstlendikleri işlevler açısından yapılmakta: birinci sırayı Tanrı'nın en yakınında bulunan Ameşa Spentalar oluşturmaktadır. Ameşa Spentalar'ı destekleyici yardımcı ilahî güçler olarak Yazatalar ikinci sırada; koruyuculuk gibi temel bir işlevle anılan Fravaşiler ise üçüncü sırada yer almaktadır (Adnan Güneş, *Zerdüştilikte Melek İnancı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 128-136.). Günümüzde bazı Mecûsîler tarafından; Ameşa Spentalar büyük melekler, Yazatalar yardımcı melekler, Fravaşiler ise koruyucu melekler olarak telakki edilmektedirler (Martin Haug, *Essays on the Sacret Language Writins and Religion of the Parsis* (London: Trübner&Co., 1907), 206; Maneckji Nusservanji Dhalla, *Zoroastrian Theology: From the Earliest Times to the Present Day* (New York, 1914), 144; Mary Boyce, "Fravaşi", *Encyclopaedia Iranica* (Erişim 09 Ocak 2026); "Angels in Zoroastrianism", *Avesta.org* (Erişim 15 Şubat 2024).).

‘kutsal, iyiliksever, cömert, güçlendiren, ilerleten’ gibi anlamlara gelmektedir. Bu bağlamda terkip genel olarak ‘ölümsüz kutsallar’, ‘ölümsüz güçler’ şeklinde tercüme edilmektedir.⁸

Ameşa Spenta terkibi, Zerdüşt’e atfedilen ve en erken kutsal metin olan Gatha’da geçmemektedir. Gatha’da Ameşa Spenta terkibi geçmese de sonraki metinlerde Ameşa Spenta olarak tanıtılan Vohu Manah (Av. Vohu Manah, Ph. Vahman), Aşa Vahišta (Av. Aša Vahištā, Ph. Ardvaḥišt), Kṣatra Vairya (Av. Hšaθra Vairya, Ph. Šahrēvar), Spenta Armaiti (Av. Spənta Ārmaiti, Ph. Spendārmad), Haurvatat (Av. Haurvatāt, Ph. Hordād), Ameretat (Av. Amərətāt, Ph. Amurdād) adında altı varlığa/kavrama sıkça göndermeler yapılmaktadır.⁹ Bu nedenle, bu makalede Gatha bağlamında söz konusu altı varlık/kavram topluca ifade edilmek istendiğinde, terminolojik anakronizme yol açmamak kaydıyla, pratik kolaylık sağlaması adına ‘Ameşa Spenta’ ifadesi tercih edilecektir.

Mecūsī gelenekte Ameşa Spenta terkibi, ilk defa Avesta edebiyatının Yesna kitabında yer alan ve Gatha metninden sonraya tarihlenen Yesna Haptañhāiti (yedi bölümlü Yesna) adlı bölümde zikredilmektedir.¹⁰ Mecūsī kutsal metinlerinden edinilen bilgilere göre Ameşa Spentalar’ın hem tanrısal nitelikleri temsil eden soyut kavramlar hem de yaratılmış altı aracı-ilahî varlık oldukları düşünülmektedir.¹¹ Bu düşüncüyü anlaşılır kılmak adına Ameşaların Tanrı, evren ve insanla ilişkisi ile işlevsel özelliklerinin analiz edilmesi gerekmektedir.

2. Tanrı-Ameşa Spentalar İlişkisi: Ontolojik Konum

Ameşa Spentalar’ın ontolojik konumu hakkında farklı iddialar ortaya atılmaktadır. Bu bağlamda bir yaklaşım, Ameşa Spentalar’ı Tanrı Ahura Mazda’nın niteliklerinin tezahürleri olan soyut tecelliler/gerçeklikler olarak değerlendirirken; başka bir yaklaşım, onları işlevsel benzerlikler üzerinden Sami dinlerdeki meleklerle özdeşleştirerek Tanrı Ahura Mazda’nın yardımcıları şeklinde yorumlamaktadır. Birinci yaklaşıma göre Ameşa Spentalar, tanrısal nitelikler olarak görülürken ikinci yaklaşım Ameşa Spentalar’ı, Ahura Mazda’dan bağımsız ilahlar olarak değil; varlığının birer parçası gibi hareket eden semavi idareciler ve hizmetkârlar olarak tanımlamaktadır.¹² Nitekim Gatha ve Avesta metinleri dikkate alındığında Ameşa Spentalar, hem maddi dünyada Ahura Mazda’nın doğasını/niteliklerini (ör. Hakikat, iyi

⁸ Boyce, “Aməša Spənta”; Alıcı, *Kadim İran’da Din*, 70.

⁹ Boyce, “Aməša Spənta”. Bu sayı bazı metinlerde, özellikle Zend metinlerinde yediye çıkarılmakta ve yedinci Ameşa’nın Ahura Mazda’nın kendisi veya Ahura Mazda ile içselleşen Spenta Mainyu olduğu aktarılmaktadır. Bk. Alıcı, *Kadim İran’da Din*, 71.

¹⁰ Yesna Heptanghaiti 35: 1; 39: 3; *Yesnā*, 30; Alıcı, *Kadim İran’da Din*, 115.

¹¹ Avesta’da Ameşa Spentalar’ın yaratılan birer varlık olarak kabul edilmelerinin yanı sıra Ahura Mazda’nın sıfatlarını temsil eden soyut kavramsallaştırmalar olma ihtimaline de vurgu yapılmaktadır. Bk. Alıcı, *Kadim İran’da Din*, 114-123; Boyce, “Aməša Spənta”.

¹² Celāleddin Āṣṭiyānī, *The Ideal of Man: Analysis of Ideas Zarathushtra*, çev. Mamak Nourbakhsh (Tehran: Şirket-i Sihāmī İntişār, 2002); M. Boyce, *Textual Sources For The Study Of Religion: Zoroastrianism* (Chicago: The University of Chicago Press, 1990), 12; R. C. Zaehner, *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism* (New York: G. P. Putnam’s Sons, 1961), 46; Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 26; *Gāthā: Kohenterin Beḥş-i Avestā*, 102; Mihr, *Felsefe-i Zertoşt*, 22, 27; Uşideri, *Danışnâme*, 123; John R. Hinnells, *Şināht-i Esātīr-i Īrān*, çev. Jāleh Āmuzgār - Ahmed Tefazzoli (Tahrān: Neşr-i Çeşmeh, 1373), 70-71.

düşünce, egemenlik, ezililik vb.) görünür kılan soyut kavramsallaştırmalar/ilkeler¹³ hem de maddi ve manevi düzlemde Ahura Mazda'ya en yakın aracı varlıklar¹⁴ olarak betimlenmektedir. Dolayısıyla metinler, Ameşa Spentalar'a yalnızca soyut ilkeler olarak bakmamakta;¹⁵ yeryüzünde Tanrı iradesini ve tanrısal yasayı icra eden kişileştirmeler ya da Ahura Mazda'nın göksel idaresinde bulunan emir komuta zincirinin parçaları olarak da konumlandırırmaktadır.

Kutsal metinlerde Ameşa Spentalar'a 'iyi efendiler' (ahuralar) şeklinde hitap edilmesi¹⁶ ve Ahura Mazda'nın yaratımları olarak sunulması,¹⁷ Ahura Mazda ile Ameşalar arasında ontolojik bir ayrımı ima etmektedir. Bu durum Vohu Manah, Aşa Vahiştâ gibi adların salt nitelik bildiren kavramlar olmaktan öte, belirli bir varlık statüsüne karşılık geldiğini göstermektedir.¹⁸ Zira metinlerde çoğunlukla Ameşalar, Ahura Mazda'yla aynı amaç ve yönelimi paylaşan; kozmik ve ahlakî düzenin tesisinde onun iradesinin uygulayıcıları, ruhsal idarecileri, yardımcıları ve hizmetkarları gibi hareket eden varlıklar olarak tasvir edilmektedirler.¹⁹ Bu çerçevede kozmik düzeni sürdürme, ilahî buyrukları bildirme, insanı doğru yola sevk etme, kötülüğe karşı koruyuculuk ve eskatolojik ödül-ceza sürecinde rol alma gibi işlevler Ameşa Spentalar'a atfedilmektedir.²⁰ Zira kendilerine atfedilen güç ve tasarruf yetkisi; onların maddi ve manevi dünyada işlevsel roller üstlendiklerini ortaya koymaktadır.²¹

¹³ Yesna 58: 4-7; 68: 24; Yesna Heptanghaiti 35: 10; 37: 1; 41: 2. Yeştha 1: 2. Ameşa Spentaların Tanrı Ahura Mazda'nın sıfatlarını temsil etmesi bakımından Vohu Manah ilim sıfatını, Aşa Vahiştâ hak ve doğruluk sıfatını (YH. 35: 10) Kşatra Vairya kudret ve egemenlik sıfatını (YH. 37: 1; 41: 2), Spenta Armaiti merhamet sıfatını, Haurvatat mükemmellik sıfatını, Ameretat ise ezililik ve ebedilik sıfatını (Y. 68: 24) temsil etmektedir. Bk. *Gāthā: Kohenterin Behş-i Avestā*, 101-102; Celāleddin Âştiyānī, *Zertoşt: Mazdāyesnā ve Hokumet* (Tahrān: Şirket-i Sihāmī İntişār, 1394), 175-176; Hâşim Rezī, *Teālīm-i Zertoşt* (Tahrān: İntişārāt-i Fravahar, 1350), 92-96; Uşideri, *Danışnâme*, 124; Mahmut Polat, *Günümüz İran Zerdüştiliği Üzerine Bir Araştırma* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 60; Ameşa Spentalar, insanın kurtuluşu için birbirini tamamlayan ahlaki niteliklerin temsilcileri olarak da telakki edilmektedirler. Mecûsî geleneğine göre insan, Vohu Manah'ın hikmeti ile iyi düşünceye erişmekte; Aşa'nın doğruluk yasasına göre hareket ederek iyi-kötü mücadelesinde doğrunun safında yer almakta ve Kşatra'nın egemenliği ile güç ve kudret sahibi olmaktadır. Bu erdemleri elde eden insan, daha sonra Armaiti'nin dindarlığı ile moral ve psikolojik eksikliklerini gidermekte ve Haurvatat'ın mükemmelliği ile ideal bir hayata sahip olmaktadır. Bu nitelikleri elde eden kişinin, öldükten sonra ahirette Ameretat'ın ebedi yaşam mutluluğunu elde edeceği ve böylece Ahura Mazda'nın eşsiz ödülünü almaya hak kazanacağı ifade edilmektedir. Bk. *Yeşthā I*, 85.

¹⁴ Âştiyānī, *Zarathushtra*, 175-185; Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 14; Alıcı, *Kadim İran'da Din*, 74-75.

¹⁵ Metinlerde Ameşa Spentalar'ın tanrısal nitelikleri temsil etmesi bakımından Ahura Mazda'nın maddi dünyadaki veçheleri (Hordeh Avesta 9: 1. Hinnells, *Şināht-i Esātīr-i İran*.) yahut nurları (Gatha 34: 11; 47: 1; 48: 6; 50: 4) gibi betimlenmektedir.

¹⁶ Gatha 30: 9; 31: 4; Yesna 27: 5. Yeştha 13: 82; 19: 15.

¹⁷ Vohu Manah için bk. Gatha 44: 4; Yeştha 1: 25; *The Gathas of Zarathushtra and The Other Old Avestan Texts*, çev. Helmut Humbach (Heidelberg: Carl Winter, 1991), V. II, 150. Aşa Vahiştâ için bk. Gatha 31: 7; 44: 3; 47: 2; Yesna 2: 14; 3: 16; 58: 4; 68: 24; Yeştha 1: 25. Kşatra Vairya ve Spenta Armaiti için bk. Gatha 31: 9; 44: 7; 47: 3; Yeştha 1: 25. Haurvatat ve Ameretat için bk. Gatha 51: 7; Yeştha 1: 25; *Yeşthā I*, 73.

¹⁸ Alıcı, *Kadim İran'da Din*, 71-72.

¹⁹ Gatha 28: 8; 29: 7; 51: 20. Ferheng Mihr, *Dīd-i Nū ez Dīn-i Kohen (Felsefe-i Zertoşt)* (Tahrān: İntişārāt-i Cāmi, 1381), 27; Uşideri, *Danışnâme*, 123; Âştiyānī, *Zertoşt*, 174; *Zerdüşťün Gataları: Zerdüşťün Öz Şiirleri*, çev. Ali Nihad Tarlan (İstanbul: Sühulet Matbaası, 1935), 19.

²⁰ Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 26; *Gāthā: Kohenterin Behş-i Avestā*, 102; Mihr, *Felsefe-i Zertoşt*, 22.

²¹ *Yeşthā I*, 85; Alıcı, *Kadim İran'da Din*; Hinnells, *Şināht-i Esātīr-i İran*, 70.

Ahura Mazda'nın yardımcıları şeklinde konumlanmalarına rağmen metinlerde Ameşa Spentalar'a tazimde bulunma,²² tapma,²³ kurban sunma,²⁴ dua ve ibadet etme²⁵ şeklinde bir dilin kullanılması; onların metafizikî statüsüne dair farklı yorumlara kapı aralamaktadır. Tapınma, ibadet ve kurbanın çoğu dinî gelenekte Tanrı'ya yöneltilen eylemler olması, Ameşa Spentalar'ın Tanrı gibi algılanabildiğini düşündürmektedir. Ancak aynı metinlerde Ameşa Spentalar'ın; Ahura Mazda tarafından yaratıldıkları, göksel mekânında onun hakimiyeti altında bulundukları,²⁶ ona itaat edip²⁷ öğretisi ve iradesine göre faaliyet gösterdikleri,²⁸ kötülük/Angra Mainyu (Ph. Ehrimen) ile mücadelede tanrının safında yer aldıkları açıkça belirtilmektedir.²⁹ Bu nedenle Ameşa Spentalar'a yönelik tazim, tapma, adak ve kurbanın; onları tanrılaştırmaktan ziyade kötülüğe karşı tanrısal yardımın gerçekleşmesini sağlamak ve kötücül varlıklardan korunmak amacı taşıyan aracılık ritüelleri şeklinde anlaşılması daha isabetli görünmektedir.³⁰ Tazim, tapma gibi ritüellerin yanı sıra Ameşa Spentalar'ın Ahura Mazda'ya yakınlığı vurgulamak amacıyla aralarındaki ilişkiden bahsederken 'Baba, oğul, kızı, eşi' gibi antropomorfik bir dilin kullanılması³¹ da bunlara tanrı yakıştırması yapılmasına neden olmaktadır. Ancak bu ifadeler, mecazi ve imgesel olarak değerlendirilmekte, Ameşalar ile Ahura Mazda arasında temsili bir bağlılık ve yakınlığı hedeflemektedir. Dolayısıyla Ameşa Spentalar'a yönelik tazim, tapma ritüelleri ve antropomorfik dile rağmen Ahura Mazda'ya bağlılıkları ve üstlendikleri işlevler, bunların aracı varlık kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca tazim ve antropomorfik dil, Mecûsî geleneğin aracı varlık anlayışının Sami dinlerdeki melek telakkisiyle tam olarak örtüşmediğini de açık etmektedir.

Ahura Mazda'nın yardımcıları konumunda yer alan Ameşalar, yönetici-aracı varlıklar hiyerarşisi içinde belirli bir sıralamaya tabi tutulmakta ve her biri ifa ettikleri görev açısından aracılığın farklı bir yönünü temsil etmektedir. Bu bağlamda ilk sırada, Ahura Mazda'nın elçisi konumunda yer alan ve onun iyi düşüncesini temsil eden Vohu Manah yer almaktadır.³²

²² Yesna Heptanghaiti 35: 10; 37: 1-5; Yesna 1: 2; 3: 25; 6: 1; 13: 3; 14: 1; 17: 1; 18: 1; 56: 3-4; 57: 6, 8; 70: 1; 71: 2, 4; Yeştha 1: 32; 2: 1-3, 6-8; Visperad 3: 5; 20: 1; 23: 1; Horde Avesta 10: 3-4; 11: 6, 8; 14: 5.

²³ Böylece bizi kuşatan yeryüzüne taparız (Yesna Heptanghaiti 38: 1); sana, ey Armaiti ...tapıyoruz (Yesna 16: 10).

²⁴ Yesna Heptanghaiti 35: 1, 3, 5, 7-8, 10; 40: 2; 41: 1; Yesna 3: 1; 4: 2, 4, 7, 9, 15; 7: 6; 35: 10; 22: 1, 66: 1; Yeştha 1: 22; 3: 18-19; Vendidad 18: 24; Visperad 1: 4; 2: 6; 5: 1; 11: 1; Horde Avesta 5: 1, 4-5; 14: 5; 11: 2, 9, 12.

²⁵ Yesna 55: 4; 68: 22; Vendidad 19: 11.

²⁶ Gatha 29: 11; 30: 10; 43: 16; 44: 3-7, 9; 46: 16; 49: 10; 51: 4, 18; Yesna 20: 3; Yeştha 1: 25; 3: 3; 13: 3; 19: 8. Horde Avesta 5: 1. Vendidad 19: 33, 36.

²⁷ Gatha 29: 4; 31: 21; 33: 8-9; 43: 10; Yesna 5: 4; 10: 9; 59: 33; Yeştha 4: 1; 19: 16-18; 13: 83-85; Horde Avesta 10: 5; 14: 5-6.

²⁸ Gatha 32: 2; 46: 17; 47: 3; Yesna 10: 9; Mihrdād Mihrin, *Āyîn-i Rāstī: Yektāperestī-yi Zertošt* (Tahrān: İntişārāt-i Fravahar, 1361), 24; *Gāthā: Kohenterin Behš-i Avestā*, 472, 580; *Gathas*, V.I 132, V.II 193; *The Gāthās of Zarathustra*, çev. Stanley Insler (Leiden: Brill, 1975), 45.

²⁹ Yeştha 1: 1-3.

³⁰ Yesna 52: 4; 58: 1-3.

³¹ Ahura Mazda, 'Vohu Manah'ın babası' (Gatha 31: 8; 45: 4); Ahura Mazda'nın eşi (Yeştha 17: 16; Visperad 3: 4); Ahura Mazda'nın kızı, yeryüzü kızı (Gatha 45: 4; Vendidad 19: 13, 16).

³² Vohu Manah terimi; 'iyi, kutsal' anlamındaki Vohu ile 'düşünce, akıl' manasına gelen manah sözcüklerinden oluşmakta ve genellikle 'iyi düşünce', 'kutsal akıl' şeklinde tercüme edilmektedir. Bk. J. Narten - Ph. Gignoux, "Bahman", *Encyclopaedia Iranica* (Erişim 20 Şubat 2024); Celil Dusthāh, "Yād-dāsthā-i Avestā", *Avestā: Kohenterin Sorudhā ve Metinhā-i Īrānī-II* (Tahrān: İntişārāt-i Morvārīd, 1394), 952; Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 22, 27; Uşideri, *Danışnâme*, 182, 473, 474.

Metinlerde ‘Ahura Mazda’nın iyi düşüncesi’³³ şeklinde tasvir edilen Vohu Manah’ın en temel sorumluluğu, Ahura Mazda’nın buyruklarını Zerdüş’t’e iletmektir.³⁴ Vohu Manah’ın Zerdüş’t’e ilahî buyrukları getirmesi, İslam dinindeki Cebrail ya da vahiy meleği benzeri bir işleve sahip olduğunu göstermekte; böylelikle melekvarî bir varlık şeklinde algılanmasına zemin hazırlamaktadır.³⁵

İkinci sırada Ahura Mazda’nın hakikatini sembolize eden Aşa Vahišta bulunmaktadır.³⁶ Aşa Vahišta, Ahura Mazda’nın belirlediği ezeli ve değişmez kabul edilen kozmik yasayı temsil etmektedir. Bu nedenle söz konusu yasa ‘Aşa yasası’ ya da ‘hakikat/doğruluk yasası’ olarak adlandırılmaktadır.³⁷ Ahura Mazda’nın tanrısal yasasını temsil etmesinden dolayı Aşa Vahišta, daha çok kozmik düzenin koruyucusu olarak belirginleşmektedir. Ahura Mazda’nın irade ettiği şeylerin bile bu yasaya göre gerçekleştiği vurgulanmaktadır.³⁸ Üçüncü sıradaki Ahura Mazda’nın kudretini³⁹ ve egemenliğini⁴⁰ temsil eden Kşatra Vairya, tanrısal egemenliğin/kudretin yürütücüsü,⁴¹ Ahura Mazda’nın mutlak egemenliğini insan ve evren düzlemine taşıyan aracı varlık sayılmaktadır.⁴² Ayrıca Kşatra Vairya, maddi dünyada gücün ve egemenliğin sembolü kabul edilen metal/demirle ilişkilendirilerek metallerin koruyucusu olarak da tanıtılmaktadır.⁴³ Dördüncü olarak Spenta

³³ Gatha 32: 2.

³⁴ Gatha 43: 11; 44: 7-15; Yeştha 19: 46; Hinnells, *Şināht-i Esātīr-i Īrān*, 72.

³⁵ Jāleh Amuzgār - Ahmed Tefazzolī, *Osture-i Zindegi-yi Zertošt* (Tahrān: Neşr-i Çeşmeh, 1389), 82-84; Alıcı, *Kadim İran’da Din*, 77.

³⁶ Rahim Afifi, *Esātīr ve Ferheng-i Īrān der Neviştēhā-yi Pehlevī* (Tahrān: İntişârât-i Tūs, 1383), 432. Gatha ve Avesta’da Aşa Vahišta (Av. Aša Vahištā) terkinin ilk bileşeni olan Aşa, ‘hakikat, doğruluk, yasa, kanun, saflık’ gibi anlamlar taşımaktadır. Terkinin ikinci unsuru Vahišta ise yüceltme bildiren bir sıfat olarak ‘daha iyi, en iyi, en yüce, en kutsal’ anlamlarına gelmektedir. Bu doğrultuda Aşa Vahišta, ‘en iyi hakikat/doğruluk’ (Gatha 28: 8) ya da ‘Ahura Mazda’nın en yüce hakikati’ (Gatha 46: 9) gibi bir anlam ihtiva etmektedir. *Gāthā: Kohenterin Behş-i Avestā*, 534, 556; M. Boyce, “Ardwahišt”, *Encyclopaedia Iranica* (Erişim 21 Şubat 2024); Uşideri, *Danışnâme*, 92-93; Alıcı, *Kadim İran’da Din*, 78-79; İrach J. S. Taraporewala, *Zerdüş Dini Zerdüş’tün Gathaları Üç Unutulmuş Din: Mitraizm Maniheizm Mazdakizm*, çev. Nice Damar (İstanbul: Avesta Yayınları, 2011), 62.

³⁷ Yeştha 3: 1-2.

³⁸ Gatha 28: 8; 29: 7; 47: 2. Hinnells, *Şināht-i Esātīr-i Īrān*, 76-77; Alıcı, *Kadim İran’da Din*, 78-79.

³⁹ Gatha 31: 21; 32: 2; 34: 5, 15; 49: 5; 53: 9.

⁴⁰ Yesna 15: 2; 18: 1; 19: 14; 65: 16; Horde Avesta 14: 5; Afifi, *Esātīr ve Ferheng-i Īrān*, 567.

⁴¹ Kşatra Vairya (Av. Hšaθra Vairya) terkinin ilk unsuru olan Kşatra, ‘kudret, egemenlik, tanrısal güç, ilahi egemenlik’ (Mihrīn, *Āyīn-i Rāstī*, 24.) anlamlarını; ikinci unsur Vairya ise ‘seçkin, en iyi, arzu edilen’ gibi anlamları karşılamaktadır. Bu bağlamda Kşatra Vairya, genellikle ‘iyi ve faydalı egemenlik’ (Gatha 28: 3, 9; 30: 8; 31: 6; 32: 6; 33: 13; 34: 10; 43: 13; 48: 8; 49: 8; 51: 1; Yesna Heptanghaiti 40: 1-2) ‘arzu edilen egemenlik’ (Gatha 28: 5; 29: 9-10; 31: 4; 34: 5; 45: 9), ‘iyi egemenlik’ (Yesna Heptanghaiti 35: 10; 37: 1-2) ‘seçkin hükümdarlık’ şeklinde tercüme edilmektedir. Metinlerde Kşatra, iyi egemenliği karşılaması yanında kötü egemenlik içinde kullanılmaktadır (YG. 32: 12). Dolayısıyla Kşatra’nın hem olumlu hem de olumsuz anlamda hakimiyet ve gücü tanımlamak için kullanıldığı ifade edilmektedir. Bk. William W. Malandra, “Šahrewar”, *Encyclopaedia Iranica* (Erişim 22 Şubat 2024); *Gathas*, V. I, 125; *Gāthās*, 35; Purdāvūd, *Yād-dāštā-i Gāthā*, 8; Uşideri, *Danışnâme*, 349, 361; Alıcı, *Kadim İran’da Din*, 81-82.

⁴² Malandra, “Šahrewar”; Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 36-37; Uşideri, *Danışnâme*, 349; Hinnells, *Şināht-i Esātīr-i Īrān*, 74.

⁴³ Yeştha 2: 2; 10: 125; Vendidad 9: 10; 16: 6; 17: 6; Visperad 20: 1. Malandra, “Šahrewar”.

Armaiti, Ahura Mazda'nın merhamet ve sevgisini,⁴⁴ ona bağlılığı⁴⁵ temsil etmektedir.⁴⁶ Beşinci ve altıncı sırada ise maddi dünyada sağlık ve uzun yaşamla ilişkilendirilen Haurvatat ve Ameretat ikilisi yer almaktadır.⁴⁷ Avesta'da Haurvatat ve Ameretat, çoğunlukla birlikte anılan ikili Ameşa Spentalar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁸ Mecûsî gelenekte bu ikili, sırasıyla tanrının mükemmellik/bütünlük ve ezelilik/ölümsüzlük vasıflarını temsil eden araçlar olarak tanıtılmaktadır.⁴⁹

3. Evren-Ameşa Spentalar İlişkisi: Tanrısal Yasa, Kozmik Düzen ve İşleyişi

Mecûsî gelenekte aracı varlıkların yöneticileri konumunda yer alan Ameşa Spentalar, evrenin yaratılışında doğrudan rol almamakla birlikte evrende düzenin kurulması, sürdürülmesi ve kötülüğe karşı korunması sürecinde Ahura Mazda'nın yanında yer almaktadırlar. Bu bağlamda Ahura Mazda'nın iradesinin yansıması olan tanrısal yasayı temsil eden ve 'en iyi egemenlik sahibi' şeklinde anılan⁵⁰ Ameşalardan Aşa Vahišta'nın evrenin yaratılış ve işleyişinde belirleyici olan bir aracı varlık olduğu görülmektedir.⁵¹ Aynı şekilde Kşatra Vairya'nın tanrısal egemenliğin yeryüzünde tesis edilmesine aracılık ettiği belirtilmektedir.⁵² Böylece tanrısal yasa ve egemenlik, yalnızca göksel bir ilke olarak kalmamakta; Ameşa Spentalar aracılığıyla maddî dünyada süreklilik kazanan bir yapıya dönüşmektedir.

Ameşa Spentalar'ın Güneş, Ay, yıldızlar; gece-gündüz döngüsü; rüzgâr ve bulutlar gibi unsurların hareketi ve işleyişinde;⁵³ mevsimler, yağış, soğukluk ve sıcaklık gibi iklimsel olayların belirli bir denge ve düzen içinde devam etmesinde Ahura Mazda'ya yardımcı oldukları ifade edilmektedir.⁵⁴ Ayrıca Ameşalar; suların sevk ve idaresinde; tarım alanlarının,

⁴⁴ *Gāthā: Kohenterin Beḥš-i Avestā*, 524; Uşideri, *Danışnâme*, 317.

⁴⁵ *Gāthā* 43: 15; *Gāthā: Kohenterin Beḥš-i Avestā*, 508; Mihrin, *Āyın-i Rāstī*, 25; *Gatalar*, 27.

⁴⁶ Spenta Armaiti (Av. Spənta Ārmaiti) terkihi; 'kutsal, yüce, cömert' anlamlarına gelen Spenta ile 'dindarlık, takva, adanmışlık, merhamet, tevazu ve sevgi' gibi anlamlar taşıyan Armaiti sözcüklerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda terkip, çoğunlukla kutsal dindarlık/adanmışlık, yüce ilahi sevgi/merhamet şeklinde tercüme edilmektedir. Bk. *Gāthā* 28: 3, 7; 30: 7; 31: 4, 9, 12; 33: 13; 34: 9, 10; 49: 2; 51: 4, 11; *Purdāvūd*, *Yād-dāsthā-i Gāthā*, 144; Afifi, *Esātīr ve Ferheng-i Īrān*, 553; Uşideri, *Danışnâme*, 97, 317, 427; M. Boyce, "Armaiti", *Encyclopaedia Iranica* (Erişim 22 Şubat 2024); Boyce, "Aməša Spənta".

⁴⁷ Haurvatat (Av. Haurvatāt); 'mükemmellik, bütünlük' anlamına gelmekte; sağlık ve refah ile ilişkilendirilmektedir. Ameretat (Av. Aməratāt) ise 'ölmemek, ölümsüzlük, ezelilik' gibi anlamlara gelmekte; uzum yaşamı temsil etmektedir. Bk. M. Boyce, "Amurdād", *Encyclopaedia Iranica* (Erişim 23 Şubat 2024); Antonio Panaino, "Hordād", *Encyclopaedia Iranica* (Erişim 23 Şubat 2024); Uşideri, *Danışnâme*, 121, 484; Rezī, *Teālīm-i Zertoşt*, 95-96; Ali Ekber Caferi, *Zertoşt ve Dīn-i Behī* (Tahrān: İntişārāt-i Cāmī, 1385), 148; Alıcı, *Kadim İran'da Din*, 80.

⁴⁸ Panaino, "Hordād"; Boyce, "Amurdād"; *Purdāvūd*, *Yād-dāsthā-i Gāthā*, 106-107; Rezī, *Teālīm-i Zertoşt*, 95.

⁴⁹ *Yeštā I*, 95; Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 39; Uşideri, *Danışnâme*, 121, 253; Rezī, *Teālīm-i Zertoşt*, 95; Mihr, *Felsefe-i Zertoşt*, 16; Afifi, *Esātīr ve Ferheng-i Īrān*, 441-442, 497; Hinnells, *Şināht-i Esātīr-i Īrān*, 75; Alıcı, *Kadim İran'da Din*, 80.

⁵⁰ *Yesna Heptanghaiti* 35: 5.

⁵¹ *Gāthā* 30: 1; 43: 6; *Yesna* 58: 4; 60: 2; *Visperad* 3: 4.

⁵² *Gāthā* 31: 16; 34: 3.

⁵³ Vohu Manah için bk. *Gāthā* 44: 4; Narten - Gignoux, "Bahman". Aşa için bk. *Gāthā* 44: 2-6.

⁵⁴ *Gāthā* 33: 10; 43: 6; *Yesna* 27: 10; 65: 12-14; *Yeštā* 7: 3; *Horde Avesta* 4: 4; *Visperad* 22: 1.

bitkilerin ve otlakların verimli olmasında;⁵⁵ faydalı hayvanların korunması ve soyun devamını sağlamada işlevsel bir rol üstlenmektedirler.⁵⁶ Bu sebeple onlar; maddi ve manevi yaratılışın, tarım alanlarının ve faydalı hayvanların koruyucuları olarak betimlenmektedirler.⁵⁷ Bu koruyuculuk misyonu, her Ameşa'nın belirli bir kozmik unsurla ilişkilendirilmesiyle somutlaşmaktadır. Vohu Manah, insan ve faydalı hayvanların koruyucusu; Aşa, ateşin koruyucusu,⁵⁸ hakikat ve kozmik yasanın teminatı; Kşatra, metalin koruyucusu, tanrısal irade ve egemenliğin sorumlusu sayılmaktadır. Armaiti, yerin/toprağın koruyucusu; Haurvatat, suların koruyucusu; Ameretat ise bitkilerin koruyucusu olarak tasvir edilmektedir.⁵⁹

Kozmik düzlemde Ameşa Spentalar'ın üstlendikleri en belirleyici rol, maddî ve manevî âlemde kötücül varlıklarla mücadele etmektir. Metinlerde onların kötülüğün kaynağı Angra Mainyu (Ehrimen) ve soyut kötücül varlıklar olan Div'lerle (Av. *daēva*, Ph. *daiva*, *dēv*, Far. *dīv*)⁶⁰ savaştığı, evreni ve insanı bu yıkıcı güçlere karşı koruduğu vurgulanmaktadır.⁶¹ Her bir Ameşa'nın özel olarak karşıtı/rakibi olduğu Div ile mücadele ettiği,⁶² evrenin yenilenmesi/Fraşegird sürecinde rakibini ortadan kaldıracak düşünülmemektedir.⁶³ Bu bağlamda Vohu Manah'ın karşıtı olan kötü düşünce Div'i Aka Manah'ı yok edeceği

⁵⁵ Yesna 72: 6; Horde Avesta 5: 1. Vohu Manah için bk. Gatha 29: 7-8, 10; 33: 6. Aşa için bk. Gatha 48: 6; Yesna 71: 25. Kşatra için bk. Gatha 45: 9; 48: 11-12; *Gāthā: Kohenterin Behş-i Avestā*, 526-527, 552. Armaiti için bk. Gatha 48: 5, 11; *Gāthā: Kohenterin Behş-i Avestā*, 549.

⁵⁶ Faydalı hayvanların koruyucusu Vohu Manah için bk. Gatha 46: 7; 50: 1-2. Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 29. Aşa için bk. Gatha 29: 7, 10; 44: 18. Purdāvūd, *Yād-dāsthā-i Gāthā*, 52. Kşatra için bk. Gatha 45: 9; 48: 11; *Gāthā: Kohenterin Behş-i Avestā*, 526-527, 552. Armaiti için bk. Vendidad 2: 10, 14, 18.

⁵⁷ *Gāthā: Kohenterin Behş-i Avestā*, 552.

⁵⁸ Ahura Mazda'nın sonsuz ışığını temsil eden, 'Mazda'nın oğlu, Mazda'nın ateşi' (Gatha 31: 6; 46: 7; 51: 9) şeklinde tanımlanan ve onun yeryüzündeki vechesi sayılan ateş (Av. *Ātār*, Ph. *Azer*), Aşa tarafından korunmaktadır (Gatha 43: 4; 34: 4). Bunun için Aşa Vahišta, 'ateşin koruyucu gücü' olarak tasvir edilmektedir. Bk. Afifi, *Esātīr ve Ferheng-i Irān*, 432; Ayrıca Aşa Vahišta'nın ateşle ilişkisi hakkında bk. Hayrettin Kızıl, *Mecusilikte Ateş Sembolü* (Diyarbakır: A Grafik, 2012), 137-157.

⁵⁹ Boyce, "Aməša Spənta"; *Gāthā: Kohenterin Behş-i Avestā*, 83; Mihr, *Felsefe-i Zertošt*, 22; Mihrin, *Āyin-i Rāstī*, 26.

⁶⁰ Jean Kellens - Clarisse Herrenschildt, "Daiva", *Encyclopaedia Iranica* (Erişim 11 Nisan 2026).

⁶¹ Yesna 58: 5; Yeštā 19: 15-18; Visperad 24: 3.

⁶² Ameşa Spentalar'ın mücadele ettiği Div'ler şöyle sıralanmaktadır: Vohu Manah, Aka Manah'a (Zamyad Yešt/19: 46); Aşa, Druj'a (Urdibehešt Yešt/3: 14, 17) ve İndra'ya (Vd.10: 9-10); Kşatra, Saurva (Vd.10: 9-10) ve Duş-kşatra'ya (kötü egemenlik); Armaiti, Naonghas/Taromad'a (inançsızlık); Haurvatat, Zairiç'e (susuzluk); Ameretat, Tairiç'e (açlık) (Zamyad Yešt/19: 96-97) karşı mücadele etmektedir. Bk. Vd: 10: 9-10; *Avestā IV: Visperad, Hordeh Avestā, Vendidad*, çev. İbrahim Purdāvūd (Tahran: İntişārāt-i Nigāh, 1394), 608-609; Alıcı, *Kadim İran'da Din*; B. Schlerath - P. O. Skjærvø, "Aša", *Encyclopædia Iranica* (Erişim 19 Şubat 2024).

⁶³ Bu makale, Gatha ve Avesta örnekliğinde aracı varlık konusunu işlese de Ameşa Spentalar'ın kötülükle mücadeledeki rollerinin tarihsel süreç içinde daha somut bir zeminde ve detaylı olarak ele alındığını göstermek adına Zend metinlerine atıf yapmak yerinde olacaktır. Bu metinlerde Ohrmazd'ın en yakın yardımcıları olarak tasvir edilen Ameşa Spentaları, yarattığı bu her varlık kategorisinin destekçisi ve koruyucusu olarak görevlendirdiği aktarılmaktadır. Bu bağlamda gökyüzünü Šehriver'e, suyu Hordād'a, yeryüzünü/toprağı Spendārmaz'a, bitkiyi Amurdād'a, hayvanları Behmen'e, ateşi Ardvahišt'e emanet etmekte; insanı ise bizzat kendisi korumaktadır. Zira Ehrimen'in karşı yaratımı bağlamında Aka Manah'ın hayvanlara, İndra'nın ateşe, Saurva'nın gökyüzüne, Naonghas-Taromad'ın yeryüzüne, Tairiç'in sulara, Zairiç'in bitkilere, Ehrimen'in ise bizzat insana yönelik kötü ve yıkıcı müdahalelerde bulunacağı belirtilmektedir. Bk. *Zand-Ākāsīh: Iranian or Greater Bundahīšn*, çev. Behramgore Tehmuras Anklesaria (Bombay: Rahnumae Mazdayasnan Sabha, 1956), (Bd. 1: 53-55), 17-19.

belirtilmektedir.⁶⁴ ‘Maddi ve manevi yaratılışın efendisi’ şeklinde anılan Aşa Vahišta’nın⁶⁵ kozmik düzeni tehdit eden ve kaosa neden olan Angra Mainyu’ya karşı Ahura Mazda’nın yanında durduğu,⁶⁶ özellikle yasayı bozan ve düzensizliğe neden olan yalan Div’i Druj’u ortadan kaldırmaya⁶⁷ ve dünyayı kötülükten arındırmaya çalıştığı vurgulanmaktadır.⁶⁸ Kşatra Vairya’nın Angra Mainyu’nun kötü egemenliğini temsil eden Div Saurva’ya karşı mücadele ederek⁶⁹ tanrısal egemenliği kalıcı hale getirmeye çalıştığı,⁷⁰ kötülüğün etkisini azaltarak maddi dünyada adaletsizliğin ve felaketlerin oluşmasına karşı aktif bir rol aldığı aktarılmaktadır.⁷¹ Böylece tanrısal egemenlik sadece göksel bir gerçeklik olarak kalmamakta; Kşatra Vairya aracılığıyla dünyada etkinleşen, kötülüğü sınırlayan ve düzeni güçlendiren bir hâkimiyet biçimine dönüşmektedir.

Benzer şekilde Ahura Mazda’nın yardımcıları olarak Haurvatat ve Ameretat’ın da kötülüğün ortadan kaldırılmasına yönelik kozmik mücadelede yer aldıkları, yeryüzünde düzeni ve huzuru tesis etmeye çalıştıkları belirtilmektedir.⁷² Metinlerde bu ikilinin açlık ve susuzlukla ilişkilendirilen Div’lerle mücadele ettiği; kıtlık ve kuraklığa karşı doğal yaşamı, suları ve bitkileri koruduğu ifade edilmektedir.⁷³ Bu çerçevede Haurvatat’ın susuzluk/kuraklık Div’i Tairiç’e (Av. Taurvī)⁷⁴ karşı suları; Ameretat’ın ise açlık/kıtlık Div’i Zairiç’e (Av. Zairiça)⁷⁵ karşı bitkileri koruduğu aktarılmaktadır.⁷⁶ Haurvatat ve Ameretat’la ilişkilendirilen su ve bitkilerin canlı yaşamı, sağlık ve bereket açısından vazgeçilmez oluşu, bu iki varlığın yalnızca koruyucu değil; aynı zamanda sağlık ve uzun yaşamın sürekliliğini sağlayan araçlar olarak kavranmasını mümkün kılmaktadır. Netice itibarıyla Ameşa Spentalar’ın evrende tanrısal yasanın icrası ve bu yasanın sürdürülmesi için kötülükle mücadele ettikleri anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Ameşa Spentalar; havanın, yerin, suyun, bitkilerin ve hayvanların kozmik düzene uygun olarak varlığını devam ettirmesi amacıyla çeşitli görevler üstlenen aracı varlıklar şeklinde konumlanmaktadırlar.

Evrenin bir parçası olması hasebiyle insanın Ameşa Spentalar’la ilişkisine de bu başlık altında değinilmesi gerekirdi. Ancak yaratılışın en mükemmeli olması ve kötülüğün asıl hedefi konumunda bulunması nedeniyle insan bahsini müstakil bir başlıkta ele almak daha isabetli olacaktır.

⁶⁴ Zamyad Yešt/19: 46; Alıcı, *Kadim İran’da Din*, 122.

⁶⁵ Yešt/13: 91.

⁶⁶ Gatha 48: 9; Yešt/3: 17; V. 19: 2.

⁶⁷ Gatha 30: 8; 48: 2; 51: 13; Yesna 60: 8-9; 72: 5; Yešt/3: 7-17; Boyce, “Ardwahišt”; Taraporewala, *Zerdüş Dini*, 43.

⁶⁸ Gatha 29: 2-3.

⁶⁹ Vd. 10: 9; İhsan Behrāmī, *Ferheng-i Vājehā-yī Avestā-III*, ed. Ferīdun Cüneydī (Tahran: Neşr-i Belh, 1369), 1396; *Yešt/1*, 93.

⁷⁰ Mihrīn, *Āyīn-i Rāstī*, 25.

⁷¹ Yesna 27: 4; 60: 2; Caferī, *Zertošt ve Dīn-i Behī*, 141-142.

⁷² Yešt/4: 1-2, 10-11; Caferī, *Zertošt ve Dīn-i Behī*, 147; Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 39.

⁷³ Yešt/19: 96.

⁷⁴ Vd. 10: 10; 19: 43; İhsan Behrāmī, *Ferheng-i Vājehā-yī Avestā-II*, ed. Ferīdun Cüneydī (Tahran: Neşr-i Belh, 1369), 606-607.

⁷⁵ Vd. 10: 10; 11: 9, 12; 19: 43; Behrāmī, *Ferheng-II*, 551.

⁷⁶ Panaino, “Hordād”.

4. İnsan-Ameşa Spentalar İlişkisi: Bireysel ve Toplumsal Düzen, Din ve Ahlak

Ameşa Spentalar, kozmik düzlemde olduğu gibi insana ilişkin boyutta da birtakım roller üstlenmektedir. Bu noktada Tanrı ile insan arasındaki ilişkide aracılık işlevinin yanı sıra ahlakî ve dinî öğretinin esas alındığı bir toplumun oluşmasında da etkin oldukları belirtilmektedir. Bu bağlamda Ameşaların; yalan, kötü düşünce, kötü söz ve kötü eylemlere karşı insanlara yol gösterme sorumluluğu bulunmaktadır. Mecûsî metinlerinde Ameşa Spentalar'ın bu işlevlerini yerine getirmek amacıyla yeryüzüne indikleri belirtilmektedir.⁷⁷ Bu işlevlerin başında 'Tanrı'nın emir ve yasaklarının insanlara iletilmesi' gelmektedir.⁷⁸ Tanrısal bilginin ve hikmetin kaynağı olan⁷⁹ Vohu Manah'ın Tanrı ile Zerdüşt arasında elçilik yaparak diğer Ameşalarla birlikte tanrısal öğretinin insanlara aktarılmasında aracı oldukları görülmektedir.⁸⁰ Bunun yanı sıra Ameşaların insanların dua ve isteklerini Tanrı'ya ulaştırarak karşılığın verilmesine aracılık ettikleri ifade edilmektedir.⁸¹ Bu durum, elçilik görevinin çift yönlü biçimde işlendiğini göstermektedir.

Ameşa Spentalar'ın doğru inanç ve dinî öğretiye göre yaşama konusunda rehberlik ettikleri ifade edilmektedir.⁸² Bu bağlamda Vohu Manah'ın insanı hakikate ve Tanrı'ya yaklaştırdığı, insanın iyi ve kötüyü idrak etmesine aracılık ettiği vurgulanmaktadır.⁸³ Vohu Manah, insanları iyi ve kötü konusunda bilinçlendirerek⁸⁴ onların Ahura Mazda'nın buyruklarına uygun bir yaşam sürmelerine destek olmaktadır.⁸⁵ Bu durum Vohu Manah'ın insanlara zihinsel açıdan sağlıklı ve bilinçli olma noktasında yardım ettiğini göstermektedir.⁸⁶ Benzer şekilde Aşa'nın da doğru inancı göstererek⁸⁷ insanın yanlış/kötü inanç ve davranışlardan uzaklaşp;⁸⁸ Ahura Mazda'ya itaat etme ve iyiye yönelmesine rehberlik ettiği vurgulanmaktadır.⁸⁹ Nitekim doğru ile yanlış arasında tereddüt yaşayan insanın Aşa'nın

⁷⁷ Gatha 28: 3, 6-7; 30: 7; 31. 3-4; 33: 11, 14; 43: 1; 50: 4, 7; 51: 20; Yesna 16: 10; 21: 2; 58: 1; 71: 11; Yesna Heptanghaiti 35: 5; Horde Avesta 3: 3; 14: 5. Uşiderî, *Danîšnâme*, 23, 124.

⁷⁸ Gatha 33: 12; 51: 3; Yesna 70: 2; Yesna Heptanghaiti 42: 6; Horde Avesta 1: 25; Yeştha 10: 92.

⁷⁹ Gatha 49: 5; *Gāthā: Kohenterîn Beḥş-i Avestā*, 556; Dusthāh, "Yād-dāsthā-i Avestā", 952; Uşiderî, *Danîšnâme*, 182-183; Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 22.

⁸⁰ Aşa'nın insanlara Ahura Mazda'nın hakikatini öğretmesi (Gatha 43: 12, 14; 45: 4; 48: 3; 49: 6; Yesna 27: 10; Yeştha 13: 91; 19: 46); Spenta Armaiti'nin doğru inancı öğrettiği (Gatha 33: 13; Yeştha 10: 92); Kşatra Vairya'nın ilahi buyruk ve yasakların bilinmesine aracılık ettiği (Gatha 31. 5; 32: 2; 51: 16; Yeştha 10: 92). Haurvatat ve Ameretat'ın tanrısal öğretinin insanlara iletilmesindeki rolleri için bk. Yeştha 10: 92.

⁸¹ Gatha 28: 6-7; 34: 14-15; 43: 13; 44: 13, 16; 49: 6-7; 50: 4, 6, 11; Yesna 27: 4; Yesna Heptanghaiti 36: 4-5; 39: 4. Gatha *Gāthā: Kohenterîn Beḥş-i Avestā*, 518.

⁸² Gatha 31. 21; 34: 11; 43: 10-12; 44: 8; 51: 15; Yesna Heptanghaiti 35: 3.

⁸³ Gatha 31: 17; 33: 6; 43: 11; 45: 6, 46: 14; 48: 3; 51: 16; Yesna 27: 4, 9; Yeştha 10: 92; Visperad 12: 4; *Yeşthā I*, 88-89; Dusthāh, "Yād-dāsthā-i Avestā", 952; Uşiderî, *Danîšnâme*, 182-183; Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 22-23; Taraporewala, *Zerdüşt Dini*, 56; Afifi, *Esâtir ve Ferheng-i Īrân*, 464.

⁸⁴ Gatha 31. 5.

⁸⁵ Gatha 43: 7-9; 46: 3; 53: 5.

⁸⁶ Yesna 68: 23; 70: 5. Horde Avesta 3: 2; Mihrîn, *Āyîn-i Râstî*, 23.

⁸⁷ Gatha 34: 12; 51: 16, 18; 53: 5; Yesna Heptanghaiti 35: 3.

⁸⁸ Gatha 34: 7; 44: 1; 50: 1.

⁸⁹ Gatha 31: 16; 44: 1, 9; 53: 1; Yesna Heptanghaiti 36: 1; Yesna 13: 6; 27: 4; 69: 1; Visperad 2: 5.

kılavuzluğu sayesinde bu kararsızlıktan kurtulup⁹⁰ doğruyu seçebileceği;⁹¹ yaşamını nasıl sürdürmesi gerektiğini öğrenebileceği öngörülmektedir.⁹²

Ameşa Spentalar'ın rehberlik misyonu bağlamında Kşatra Vairya'nın da insanı dinî yaşantıya yönelttiği⁹³ ve itaat bilincini güçlendirdiği vurgulanmaktadır.⁹⁴ Böylece Kşatra Vairya, temsil ettiği Tanrı otoritesinin maddi dünyada tecelli etmesini sağlamakta; insanları ilahî düzene göre yaşamaya teşvik etmektedir. Kşatra'nın yanı sıra Spenta Armaiti'nin de insanları günaha sürükleyen eğilimlerden uzaklaştırıp iyiliğe sevk ettiği,⁹⁵ onların ahlaklı ve itaatkâr yönlerini güçlendirdiği ifade edilmektedir.⁹⁶ Bu yönüyle Spenta Armaiti'nin yalnızca sembolik bir ilke olmadığı; 'dindarlığın ilahî boyuttaki kaynağı' olarak⁹⁷ öğretinin insanlar tarafından anlaşılmasını ve benimsenmesini sağladığı anlaşılmaktadır.

Ameşa Spentalar'ın elçilik ve rehberlik özelliklerinin yanı sıra kötülükle mücadele etme görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Hatta elçilik ve rehberlik görevleri dahi bu işlev kapsamında değerlendirilebilir. Zira Ameşaların Tanrı'nın öğretisinin insanlara bildirmelerinin (elçilik) ve doğru yolu göstermelerinin (rehberlik) nihai amacı, kötülükle mücadele ve onu sınırlandırıp ortadan kaldırmaktır. Bunun yanında kötülükle mücadelede Ahura Mazda'nın yanında yer alan Ameşa Spentalar'ın⁹⁸ metafizikî düzlemde doğrudan Angra Mainyu ve Div'lerle mücadele ettikleri;⁹⁹ maddi dünyada ise kötülüğe karşı tanrısal yardımın insanlara ulaşmasında aracı oldukları aktarılmaktadır.¹⁰⁰ Bazen de tanrısal yardımın bizzat kendisiymiş gibi kötülüğe karşı doğruluk/hakikat taraftarlarını (Aşāvān) ve iyi yaratılışın tamamını korudukları ve destekledikleri görülmektedir.¹⁰¹ Bu durum, Ameşa Spentalar'ın insan yaşamındaki aktif işlevselliğini belirginleştirmektedir.

Yukarıda genel olarak işlevleri hakkında bilgi verilen her bir Ameşa'nın özel olarak korumakla sorumlu olduğu bir varlık kategorisinin olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda insanın koruyucusu¹⁰² olarak Vohu Manah'ın Angra Mainyu'ya karşı mücadele ettiği açığa çıkmaktadır.¹⁰³ Vohu Manah'ın insanın zihin dünyasında iyi düşüncüyü hâkim kılmak amacıyla karşıtı/rakibi sayılan Aka Manah'a;¹⁰⁴ yalanı ortadan kaldırmak ve hakikati egemen

⁹⁰ Gatha 31. 12-13.

⁹¹ Gatha 31: 5.

⁹² Gatha 33: 6; 44: 8, 20; 46: 17; 51: 11.

⁹³ Gatha 34: 15.

⁹⁴ Yesna Heptanghaiti 41: 2.

⁹⁵ Gatha 31: 12; 44: 10-11; 46: 12; Yesna 27: 10; *Gāthā: Kohenterin Behş-i Avestā*, 514-515; Taraporewala, *Zerdüşť Dini*, 21.

⁹⁶ Yesna 13: 6.

⁹⁷ Alıcı, *Kadim İran'da Din*, 81.

⁹⁸ Yeştha 1: 27, 29, 32; Vendidad 8: 21.

⁹⁹ Gatha 28: 6; 31: 4; 33: 12; 44: 6; 49: 12; 50: 1; Yesna 8: 3; Yeştha 2: 12; Horde Avesta 9: 2.

¹⁰⁰ Vendidad 17: 7.

¹⁰¹ Gatha 34: 7; 50: 1; Yesna 60: 5-6. Armaiti'nin Zerdüşť ve Aşavanları destekleyip güç verdiği (Gatha 33: 1-12; Yesna 27: 1-9; 47: 1). Haurvatat ve Ameretat'ın insanları zalimlerin baskı ve eziyetlerine karşı koruduğu ve Aşavan topluluğunu destekledikleri (Gatha 32: 15; 33: 8).

¹⁰² Yesna 54: 1; Horde Avesta 3: 2.

¹⁰³ Yeştha 13: 77-78.

¹⁰⁴ Gatha 47: 2, 5; Yeştha 19: 46, 96. Dhalla, *Zoroastrian Theology*, 27-28.

kılmak için Druj'a karşı sürekli bir savaş halinde olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁵ İnsanı korumakla mesul olan Ameşa, Vohu Manah olsa da diğer Ameşaların da bu hususta sorumlulukları bulunmaktadır. Bu noktada insan yaşamını sürdürülebilir kılan, tezyin eden tanrısal yasayı temsil etmesi bakımından Aşa Vahišta, 'en iyi yönetici'¹⁰⁶ olarak nitelenmektedir. Bu niteliği çerçevesinde Aşa'nın kendisinin rakibi olan, tanrısal yasa ve hakikati bozmaya çalışan Druj'a karşı mücadele ettiği ve doğruluğu güçlendirdiği ifade edilmektedir.¹⁰⁷ Ayrıca Aşa Vahišta diğer Ameşalarla birlikte kötülere karşı iyileri koruduğu;¹⁰⁸ Angra Mainyu'nun meydana getirdiği hastalık, acı, fesat, çürüme ve ölüm gibi olumsuzluklara karşı insanlara sağlık, uzun ömür verdiği belirtilmektedir.¹⁰⁹ Spenta Armaiti'nin kötülük ve kötücül varlıklara karşı yeryüzünde Aşa'nın temsil ettiği hakikat yasasının¹¹⁰ ve toplumsal barışın tesis edilmesinde rol aldığı vurgulanmaktadır.¹¹¹ Yeryüzüyle ilişkili koruyuculuk misyonu¹¹² bağlamında Spenta Armaiti'nin bu rolü, tarım ve hayvancılıkla ilgili daha somut işlevlerle tamamlanmaktadır. Öyle ki onun tarım ve hayvancılıkla uğraşan çiftçiyi koruduğu;¹¹³ sıkıntı, felaket ve kötü talihten uzaklaştırdığı aktarılmaktadır.¹¹⁴ Tüm bu bilgiler ışığında Ameşa Spentalar'ın kötülüğe karşı belirgin bir biçimde sorumluluk aldıkları görülmektedir. Ameşaların kötülük karşısında üstlendikleri bu fonksiyonlar, ilahî koruma mekanizması gibi işlev gören aracı varlık kimliğini belirginleştirmektedir.

Netice itibarıyla Ameşa Spentalar'ın kozmosa ve insana yönelik sorumluluklarının çok geniş bir çerçeveye yayıldığı görülmektedir. Öyle ki Ameşalar; düşünceden eyleme, doğru/dinî bir yaşayıştan ahlakî tutuma, zihinsel gelişimden bedensel sağlık ve verimliliğe kadar uzanan çeşitli alanlarda insanı kötülüğe karşı koruyan ve rehberlik eden bir konumda bulunmaktadır. Ancak bu işlevsellik maddi dünya ve insanla sınırlı değildir. Nitekim Ameşalar, başta insan olmak üzere bütün yaratılışın ebedi kurtuluşa erişmesi amacıyla eskatolojik düzlemde de çeşitli görevler üstlenmektedir.

5. Ameşa Spentalar'ın Eskatolojik Roller: Yenilenme, Yargı, Kurtuluş

Gatha ve Avesta metinlerinde Ameşa Spentalar'ın evrende iyiliğin mutlak egemenliği ve insanın ebedi yaşamı elde etmesi için eskatolojik birtakım sorumluluklarından söz edilmektedir. Metinlerde Ameşaların nihai yargılamada ruhların iyi ve kötü olarak ayrışmasına, iyilerin ödüllendirilmesine, kötülerin cezalandırılmasına aracılık ettikleri dile

¹⁰⁵ Gatha 51: 11.

¹⁰⁶ Yesna 35: 5; Vendidad 10: 8; Visperad 21: 0.

¹⁰⁷ Yesna Heptanghaiti 35: 7-8; Yesna 27: 9; 68: 23.

¹⁰⁸ Kşatra için bk. Gatha 30: 7; 31: 16-21; 33: 10; 43: 14; Yeştha 1: 21. Aşa için bk. Yesna 20: 3; 71: 16; Horde Avesta 3: 2. Armaiti için bk. Vendidad 8: 21, 72: 9; 28; 10: 20; 20: 13-14; Horde Avesta 3: 3.

¹⁰⁹ Kşatra için bk. Yesna 68: 23; Vendidad 20: 3; Mihrin, *Āyīn-i Rāstī*, 24. Aşa için bk. Yesna 0: 1; Yeştha 2: 2; 3: 6.

¹¹⁰ Gatha 44: 6-7.

¹¹¹ Gatha 34: 11; 43: 1; 47: 3; 48: 6, 11.

¹¹² *Gāthā: Kohenterin Behş-i Avestā*, 462, 548-554; Boyce, "Armaiti".

¹¹³ Yeştha 1: 32.

¹¹⁴ Vendidad 3: 35.

getirilmektedir.¹¹⁵ Bu çerçevede Vohu Manah'ın öte dünyayı iyiler ve kötüler için düzene sokmakla görevli olduğu,¹¹⁶ nihai yargılamada yargıçlık yaptığı aktarılmaktadır.¹¹⁷ Aynı zamanda Aşa Vahišta'nın ve Spenta Armaiti'nin de nihai yargılamada rol aldığı belirtilmektedir.¹¹⁸ Nihai yargılama sonucunda iyilerin ebedi hayatla ödüllendirilmesi; kötülerin ise karanlık ve habis olan hayatla cezalandırılması da Ameşa Spentalar aracılığıyla gerçekleşmektedir.¹¹⁹

Yargılama, ödül ve cezadaki rollerinin yanı sıra Ameşalar, ebedi kurtuluş düşüncesinde de önemli bir yerde durmaktadır. Bu bağlamda iyilerin ruhlarına eziyet etmeye çalışan Div'lere karşı bu ruhları korumaya alarak güvenli bir şekilde iyi ve kötü ruhları ayırtıran Çinvad Köprüsünden geçirip cennete ulaştırdıkları belirtilmektedir.¹²⁰ Bunun yanı sıra metinlerde Vohu Manah'ın hem dünyevi hem de uhrevi kurtuluşa aracı olduğu,¹²¹ insana ilettiği tanrısal öğretiye uygun yaşayan ve ona bağlı kalan kişinin kurtuluşa ereceği ifade edilmektedir.¹²² Hatta kurtuluş için Ahura Mazda'nın rızasının yanı sıra elçi konumundaki Vohu Manah'ın rızasının da gerekli olduğu vurgulanmaktadır.¹²³ Vohu Manah'ın yanı sıra Aşa Vahišta'nın ve Spenta Armaiti'nin de öte dünya kurtuluşu için aracılık ettikleri ifade edilmektedir.¹²⁴ Öte dünya tasavvurundaki bu nitelik ve işlevler, Ameşaların yeryüzünde olduğu gibi mutlak kurtuluşa götüren eskatolojik rehber, koruyucu-aracı varlıklar olduğunu ortaya koymaktadır.

Netice itibarıyla yukarıda aktarılan bilgiler ışığında, Ameşa Spentalar'ın Tanrı-evren ve Tanrı-insan arasında ve öte dünyaya ilişkin çok yönlü ve işlevsel konumda bulunan aracı varlıklar şeklinde tasavvur edildiğini göstermektedir. İşlevleri ve özellikleri sebebiyle Ameşa Spentalar; övülen hem maddi dünyada hem de öte dünyada mutluluğa ve ebedi saadete

¹¹⁵ Gatha 30: 7; 33: 11-12; 44: 6; 34: 11-14; 43: 16; 45: 10-11; 47: 1, 6; 48: 1-2; 50: 3; 51: 9, 13-15, 20-21; Yesna Heptanghaiti 39: 3; Yesna 68: 24; Yeştha 4: 7-8; Vendidad 10: 4, 8; Visperad 11: 12; Horde Avesta 5: 14; 9: 1. Vohu Manah için Yesna 24: 9; 27: 5, 8, 10; Vendidad 10: 12; 11: 14.

¹¹⁶ Gatha 30: 8; 31: 6. Vohu Manah'ın bu işlevinden dolayı Ahura Mazdā'nın egemenliğinde bulunan öte dünya alemine "iyi düşünce mekânı", "iyi düşünce egemenliği" denilmektedir. Bk. Gatha 32: 15; 33: 3, 5; 34: 11; 46: 16; *Gathas*, V.I, 136; *Gāthās*, 51.

¹¹⁷ Gatha 46: 9.

¹¹⁸ Aşa'nın nihai yargılamadaki rolü için bk. Gatha 44: 18; 50: 5; *Gāthā: Kohenterin Behş-i Avestā*, 564. Armaiti'nin iyi ve kötünün ayrışması ve yargılamadaki rolü için bk. Gatha 30: 7.

¹¹⁹ Vohu Manah'ın ödüllendirmedeki rolü için bk. Gatha 33: 11; 51: 7. Vohu Manah'ın cezalandırmadaki rolü için bk. Gatha 34: 14; 43: 16; 44: 6; 46: 18; 48: 8; 53: 4. Aşa'nın ödül ve ceza verilmesinde rol alması için bk. Gatha 31: 22; 33: 11; 34: 11; 48: 1-2; 49: 8-9; 50: 3-4; 51: 10; Yesna 27: 8; 54: 1; 68: 24; 69: 1-3; Yeştha 1: 22. Kşatra'nın iyilere ödül verilmesindeki rolü için bk. Gatha 50: 3; *Gāthā: Kohenterin Behş-i Avestā*, 562-563. Kşatra'nın kötülerin cezalandırılmasındaki rolü için bk. Yesna 27: 8, 10; 68: 24; Vendidad 10: 12; 11: 14; Gatha 31: 21; 33: 11; 43: 4-6; 45: 7; 47: 1; *Gāthā: Kohenterin Behş-i Avestā*, 488, 542. Armaiti'nin ödül ve ceza verilmesindeki rolü için bk. Gatha 33: 11; 43: 6; 47: 1, 6; Yesna 27: 8; 68: 24. Haurvatat ve Ameretat'ın ödül ve cezadaki rolleri için bk. Gatha 31: 21; 32: 15; *Gāthā: Kohenterin Behş-i Avestā*, 480; *Purdāvūd, Yād-dāsthā-i Gāthā*, 169.

¹²⁰ Gatha 46: 10; 50: 4-5; 51: 1-2, 7; Visperad 11: 20. Armaiti'nin iyi ruhların cennete ulaşmasındaki rolü için bk. Gatha 33: 11; 51: 20-21; Vendidad 19: 31-32. Haurvatat ve Ameretat'ın iyi ruhları cennete ulaştırmadaki rolleri için bk. Vendidad 19: 31-32.

¹²¹ Gatha 34: 12-13; 51: 2, 16; Yeştha 1: 20; 19; 46; Vendidad 19: 31-32.

¹²² Gatha 49: 3, 5; 50: 8.

¹²³ Gatha 45: 9.

¹²⁴ Aşa'nın kurtuluş aracı olduğu Yesna 15: 2; 18: 8; 71: 16; Yeştha 3: 3; Visperad 12: 4. Armaiti'nin kurtuluşa aracılık ettiği Gatha 49: 5, 10.

erişmek amacıyla dua edilen¹²⁵ ve kendilerinden yardım istenilen¹²⁶ varlıklar olarak telakki edilmektedir.

Sonuç

Bu makalede Ameşa Spentalar, Mecûsî teolojisinde aracı varlık tasavvuru bağlamında ele alınmıştır. Burada Ameşa Spentalar'a ilişkin oluşan kanaat ve edinilen tespitleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Gatha ve Avesta'ya göre Ameşa Spentalar'ın çok yönlü bir mahiyete sahip olduğu görülmüştür: Bir yandan Tanrı Ahura Mazda'nın niteliklerini ifade eden soyut kavramsallaştırmalar oldukları, diğer yandan göksel/ilahî mekânda Tanrı'ya en yakın konumda bulunan ve onun adına hem maddi hem de manevi âlemde faaliyet yürüten yardımcı veya idareci varlıklar gibi tasvir edildikleri tespit edilmiştir.

- Ameşa Spentalar'ın aracılık fonksiyonu, öncelikle Ahura Mazda ile insan arasındaki ilişki üzerinden açıklanmıştır. Buna göre Ameşa Spentalar, ilahî mesajın insanlara ulaştırılmasına katkı sağladıkları; böylece insanı doğru inanç ve doğru yaşam yoluna yönelten bir aracı-rehberlik işlevi üstlendikleri anlaşılmıştır.

- Ameşa Spentalar'ın koruyuculuk fonksiyonu bağlamında Angra Mainyu, Aka Manah ve Druj gibi Div'lerle mücadele ederek insanların yalan ve kötü düşünceye kapılmasına engel oldukları vurgulanmıştır.

- Ameşa Spentalar'ın, koruyuculuk ve kötülükle mücadelesinin yalnızca ahlaki bir düzlemde değil, yeryüzü hayatının sürekliliğini ilgilendiren alanlarda ve kozmik düzlemde de icra edildiği görülmüştür. Bu kapsamda onların yeryüzünde düzen ve huzuru tesis etmek; zirai hayatta ve hayvancılıkta bereketi sağlamak amacıyla kötücül varlıkların sebep olduğu karışıklık, kargaşa, hastalık ve felaketleri bertaraf etmek için çabaladıkları aktarılmıştır. Bu yönüyle Ameşa Spentalar, kozmik düzeni koruyan ve sürdüren ilahî varlıklar olarak görünür hâle gelmiştir.

- Ameşa Spentalar'ın ilahî adaletin tecellisinde birtakım sorumluluklar üstlendikleri aktarılmıştır. Bu varlıkların maddi dünyada iyilere huzur ve mutluluğun bahşedilmesi; kötülere ise acı ve ızdırapla dolu bir yaşamın sunulmasına aracılık ettikleri anlaşılmıştır. Aynı işlevi öte dünya tasvirlerinde de sürdürdükleri; iyi ruhlara ödül, kötü ruhlara ise ceza verilmesine aracılık ettikleri tespit edilmiştir.

- Ameşa Spentalar'ın maddi dünyanın yanı sıra eskatolojik düzlemde de ilahî adaletin tecelli etmesine aracılık ettikleri görülmüştür. Bu bağlamda ölümden sonra kötülerin ruhlarının cezalandırılmasında, iyilerin ruhlarının ödüllendirilmesinde rol aldıkları ve iyi ruhlara cennete yöneliş sürecinde eşlik ettikleri belirtilmiştir.

Bu bulgular ışığında, Ameşa Spentalar'ın Mecûsî teolojisinde Tanrı Ahura Mazda'nın niteliklerini temsil eden kavramsal yapıların ötesinde, tanrısal iradenin evren, insan ve eskatoloji ekseninde icra edilmesinde rol alan; aracılık, rehberlik, koruyuculuk gibi çeşitli görevler üstlenen aracı-koruyucu varlıklar oldukları gözlenmektedir. Ancak Ameşa Spentalar,

¹²⁵ Gatha 28: 2-3, 9; 33: 14; 34: 6; 50: 9-10.

¹²⁶ Gatha 30: 7; 33: 11; 43: 1.

işlevleri açısından aracı-koruyucu varlık kategorisinde değerlendirilse de bu varlıkların mahiyetinin melek tasavvuruyla tam örtüşmeyen özgün bir teolojik çerçeveye dayandığı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Afifi, Rahim. *Esâtîr ve Ferheng-i Īrân der Neviştēhā-yī Pehlevī*. Tahran: İntişârât-i Tūs, 1383.
- Alıcı, Mehmet. *Kadim İran'da Din: Mecûsî Geleneğinde Tektanrıcılık ve Düalizm İlişkisi*. İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2021.
- Âmuzgâr, Jâleh - Tefazzolî, Ahmed. *Osture-i Zindegî-yi Zertošt*. Tahrân: Neşr-i Çeşmeh, 1389.
- Âştîyânî, Celâleddîn. *The Ideal of Man: Analysis of Ideas Zarathushtra*. çev. Mamak Nourbakhsh. Tehran: Şirket-i Sihâmî İntişâr, 2002.
- Âştîyânî, Celâleddîn. *Zertošt: Mazdāyesnā ve Hokumet*. Tahrân: Şirket-i Sihâmî İntişâr, 1394.
- Avestā IV: Visperad, Ĥordeh Avestā, Vendidad*. çev. İbrâhîm Purdāvūd. Tahran: İntişârât-i Nigâh, 1394.
- Avesta.org. “Angels in Zoroastrianism”. Erişim 15 Şubat 2024. <http://www.avesta.org/angels.html>
- Avestā: Kohenterîn Surudhā ve Metinhā-i Īranî-I-II*. çev. Celîl Dusthâh. Tahran: İntişârât-i Morvârîd, 1394.
- Avesta: Zerdüştilerin Kutsal Metinleri*. çev. Mehmet Emin Sular. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022.
- Behrâmî, İhsan. *Ferheng-i Vâjehā-yī Avestā-II-III*. ed. Ferîdun Cüneydî. Tahran: Neşr-i Belh, 1369.
- Boyce, M. “Amurdād”. *Encyclopaedia Iranica*. Erişim 23 Şubat 2024. <http://www.iranicaonline.org/articles/amurdad-pahl>
- Boyce, M. “Ardwahišt”. *Encyclopaedia Iranica*. Erişim 21 Şubat 2024. <https://www.iranicaonline.org/articles/ardwahist-av>
- Boyce, M. “Armaiti”. *Encyclopaedia Iranica*. Erişim 22 Şubat 2024. <https://www.iranicaonline.org/articles/armaiti>
- Boyce, M. *Textual Sources For The Study Of Religion: Zoroastrianism*. Chicago: The University of Chicago Press, 1990.
- Boyce, Mary. “Aməša Spənta”. *Encyclopaedia Iranica*. Erişim 16 Şubat 2024. <https://www.iranicaonline.org/articles/amesa-spenta-beneficent-divinity>
- Boyce, Mary. “Fravaši”. *Encyclopaedia Iranica*. Erişim 09 Ocak 2026. <https://www.iranicaonline.org/articles/fravasi/>
- Caferî, Alî Ekber. *Zertošt ve Dîn-i Behî*. Tahrân: İntişârât-i Câmî, 1385.
- Dhalla, Maneckji Nusservanji. *Zoroastrian Theology: From the Earliest Times to the Present Day*. New York, 1914. <http://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.41951>
- Dusthâh, Celîl. “Yād-dāsthā-i Avestā”. *Avestā: Kohenterîn Sorudhā ve Metinhā-i Īranî-II*. Tahran: İntişârât-i Morvârîd, 1394.
- Erbaş, Ali. “Melek”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Nisan 2026. <https://islamansiklopedisi.org.tr/melek>
- Erbaş, Ali. *Melekler Âlemi: İlahi Dinlerde Melek İnancı*. İstanbul: Paradoks Yayınları, 2012.
- Gāthā: Kohenterîn Beḥş-i Avestā*. çev. İbrâhîm Purdāvūd. Tahran: İntişârât-i Esâtîr, 1389.
- Güneş, Adnan. *Zerdüştilikte Melek İnancı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- Haug, Martin. *Essays on the Sacret Language Writins and Religion of the Parsis*. London: Trübner&Co., 1907.
- Hinnells, John R. *Şināht-i Esātīr-i Īrān*. çev. Jāleh Āmuzgār - Ahmed Tefazzolī. Tahrān: Neşr-i Çeşmeh, 1373.
- Kellens, Jean - Herrenschmidt, Clarisse. “Daiva”. *Encyclopaedia Iranica*. Erişim 11 Nisan 2026. <https://www.iranicaonline.org/articles/daiva-old-iranian-noun/>
- Kızıl, Hayrettin. *Mecusilikte Ateş Sembolü*. Diyarbakır: A Grafik, 2012.
- Malandra, William W. “garōdmān”. *Encyclopaedia Iranica*. Erişim 14 Ocak 2024. <https://www.iranicaonline.org/articles/garodman->
- Malandra, William W. “Šahrewar”. *Encyclopaedia Iranica*. Erişim 22 Şubat 2024. <https://iranicaonline.org/articles/sahrewar>
- Mēnōy ī Hired*. çev. Ahmed Tefazzolī. Tahrān: İntişārāt-i Bunyad-i Ferheng-i Īrān, 1354.
- Meral, Yasin. *Şeytan ve İblis’le Savaşımız*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2025.
- Mihr, Ferheng. *Dīd-i Nū ez Dīn-i Kohen (Felsefe-i Zertoşt)*. Tahrān: İntişārāt-i Cāmi, 1381.
- Mihr, Ferheng. *Felsefe-i Zertoşt*. Tahrān: Neşr-i Cāmī, 1374.
- Mihrīn, Mihrdād. *Āyīn-i Rāstī: Yektāperestī-yi Zertoşt*. Tahrān: İntişārāt-i Fravahar, 1361.
- Narten, J. - Gignoux, Ph. “Bahman”. *Encyclopaedia Iranica*. Erişim 20 Şubat 2024. <https://iranicaonline.org/articles/bahman-vohu-manah>
- Panaino, Antonio. “Hordād”. *Encyclopaedia Iranica*. Erişim 23 Şubat 2024. <http://www.iranicaonline.org/articles/hordad>
- Polat, Mahmut. *Günümüz İran Zerdüştiliği Üzerine Bir Araştırma*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Purdāvūd, İbrāhīm. *Yād-dāsthā-i Gāthā*. Tahrān: İntişārāt-i Esātīr, 1394.
- Rezī, Hāşim. *Teālīm-i Zertoşt*. Tahrān: İntişārāt-i Fravahar, 1350.
- Schlerath, B. - Skjærvø, P. O. “Aša”. *Encyclopædia Iranica*. Erişim 19 Şubat 2024. <https://www.iranicaonline.org/articles/asa-means-truth-in-avestan>
- Taraporewala, İrach J. S. *Zerdüşť Dini Zerdüşť’ün Gathaları Üç Unutulmuş Din: Mitraizm Maniheizm Mazdakizm*. çev. Nice Damar. İstanbul: Avesta Yayınları, 3. baskı., 2011.
- The Gathas of Zarathushtra and The Other Old Avestan Texts*. çev. Helmut Humbach. Heidelberg: Carl Winter, 1991.
- The Gāthās of Zarathustra*. çev. Stenley Insler. Leiden: Brill, 1975.
- Uşīderī, Cihāngīr. *Danīšnāme-i Mazdāyesna*. Tahrān: Neşr-i Merkez, 1394.
- Yesnā: Behş-i ez Kitāb-i Avestā*. çev. İbrāhīm Purdāvūd. Tahrān: İntişārāt-i Esātīr, 1387.
- Yeşthā I*. çev. İbrāhīm Purdāvūd. Tahrān: İntişārāt-i Esātīr, 1394.
- Yeşthā II*. çev. İbrāhīm Purdāvūd. Tahrān: İntişārāt-i Esātīr, 1394.
- Zaehner, R. C. *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism*. New York: G. P. Putnam’s Sons, 1961.
- Zand-Ākāsīh: Iranian or Greater Bundahišn*. çev. Behramgore Tehmuras Anklesaria. Bombay: Rahnumae Mazdayasnan Sabha, 1956.
- Zerdüşť’ün Gataları: Zerdüşť’ün Öz Şiirleri*. çev. Ali Nihad Tarlan. İstanbul: Sühulet Matbaası, 1935.